

Echo's uit de prehistorie: Archeologische onderzoeken in Sombeke, Zele (O-VI, B) en Kerkhove (W-VI, B)

Bert MESTDAGH

Samenvatting

De afgelopen jaren werden sporadisch vondsten uit de prehistorie aangetroffen op de archeologische sites die onderzocht werden door Group Monument Vandekerckhove nv. Vaak bleven deze echter verstoken van verdere studie. Recenter toonden een drietal voorbeelden aan dat ook sites met de nadruk in andere tijdvakken interessante gegevens kunnen opleveren betreffende de prehistorie. Zo bevestigden de vondsten in Sombeke de eerder vermoede activiteit uit de mesolithische en neolithische periode, terwijl in Kerkhove/Waarmaarde de neolithische vondsten eerdere gegevens staaften. In Zele werden, ten slotte, sporen gevonden van een menselijke aanwezigheid tijdens het mesolithicum en het neolithicum.

Trefwoorden: Sombeke, Zele, Kerkhove, Waarmaarde, zandig Vlaanderen, Oost-Vlaanderen, West-Vlaanderen, privé-archeologie, mesolithicum, neolithicum.

Uitvoerige archeologische projecten die zich toespitsten op het prehistorische tijdvlak werden door Group Monument Vandekerckhove nv vooralsnog niet uitgevoerd. Toch kan onmogelijk verzaakt worden aan de gegevens die op enkele sites werden verzameld gedurende 2010 en 2011. Zo leverden achtereenvolgens de projecten op het Aquafin-tracé tussen Waasmunster en Elversele, de site van Zele-Kouterbosstraat, het Aquafin-tracé tussen Waarmaarde en Kerkhove en de opgraving Poperinge-Lijssenthoek – ondanks dat het zwaartepunt van de respectievelijke onderzoeken in een andere periode te situeren was – interessante vondsten op uit de prehistorie. Deze verschillende sites worden hieronder van wat achtergrond voorzien, met uitzondering van de Poperingse vindplaats, die in een afzonderlijk artikel omschreven wordt.

1. Aquafin-tracé Waasmunster – Elversele (Oost-Vlaanderen)

Het leeuwendeel van de prehistorische vondsten die aan het licht kwamen tijdens het archeologische onderzoek tussen Waasmunster en Elversele – een gebied waar via talrijke prospecties van ondermeer Van Raemdonck en De Meirelier al vrij veel vondsten werden geregistreerd – konden gesitueerd worden binnen één sleuf in de Wareslagestraat (proefsleuf 26, kijkvlak 3) te Sombeke, dewelke zich op de zandige overgang van de Durmevallei (de noordzijde) naar de voet van de Wase cuesta bevond. Dit is de plek waar het landschap een lichte stijging richting het noorden aanvat. De vondsten concentreerden zich binnen een strook van ongeveer dertig meter lang (noord-zuid). Aangezien het hier om een sleuvenonderzoek ging met beperkte uitbreidingsmogelijkheden is de uiteindelijke oost-westverspreiding onbekend.

Binnen deze concentratie werden 74 objecten gevonden, waaronder zowel werktuigen (in mindere mate), afslagen, als brokstukken. Hiervan kwam een groot deel aan het licht binnen vergraven contexten (ijzertijd en Romeinse sporen; 55 artefacten) en in mindere mate

tussen deze sporen, in de moederbodem of binnen een leeflaag (19 artefacten). Verder toonde een beperkt deel van deze vondsten sporen van verbranding (11 artefacten). De ligging van deze verbrande artefacten toonde geen duidelijk patroon.

Op basis van het gevonden materiaal lijkt er grond om te veronderstellen dat de bewoning er reeds tijdens het vroeg-mesolithicum een aanvang kende. Daarvoor kon gesteund worden op de vondst van een afslag in Tienenkwartsiet en mogelijk één uit Wommersomkwartsiet. Door de geringe artefacten dient dit echter voorzichtig benaderd te worden. Andere vondsten die aan het mesolithicum te linken waren, konden niet verder onderverdeeld worden naar de vroege, midden of late fase. Dit waren een tiental microklingen, twee kernrandklingen en een spits met schuine afknotting.

De vondsten die te linken zijn aan het neolithicum zijn minder goed vertegenwoordigd. Voor zover een beeld kan worden gevormd, lijken ze een zekere teneur te tonen richting de tweede helft en mogelijk de eindfase ervan. Hiervoor kan vooral gesteund worden op de vondst van fragmenten van gepolijste bijlen en het gebruik van gemijnde silex als grondstof. Drie, en mogelijk vier, artefacten tonen een restant van een gepolijst oppervlak. Het gaat om twee afslagen, een zwaar verbrand fragment en een klopper. Van deze vier objecten is waarschijnlijk één uit lokale silex vervaardigd. De drie overige lijken gevormd uit gemijnde silex.

Verder werd even ten noorden (ca. 25 meter) van de silexconcentratie een uitstekend bewaarde pijlpunt (Fig. 1:1) aangetroffen. Dit artefact kan in verband worden gebracht met de eindfase van het neolithicum of de beginfase van de bronstijd. De pijlpunt is van het gesteelde en gevleugelde type en werd bifaciaal geretoucheerd. Deze vondst, in gelig bruine silex, werd opgediept uit een gelaagd pakket met daarin materiaal van de bronstijd, de ijzertijd en de Romeinse periode. Vermoedelijk was dit ooit een depressie (mogelijk een poel) die gedurende een lange periode zichtbaar was in het landschap en geleidelijk opgevuld raakte.

2. Zele-Kouterbosstraat (Oost-Vlaanderen)

De opgraving aan de Zelse-Kouterbosstraat situeerde zich op een zandig perceel van ca. 4,5 ha dat deel uitmaakte van een zandige kouter, even ten noordwesten van een verlandde Scheldemeander. Deze zone was iets hoger gelegen dan het omliggende gebied.

De meeste silexvondsten – prehistorisch aardewerk en andere categorieën waren volledig afwezig – bestonden er uit losse vondsten of artefacten die zich in vergraven contexten bevonden of als oppervlakte vondst aan het licht kwamen. Slechts één podzolcontext – die via een raster werd onderzocht – leverde verschillende silexartefacten op, vervaardigd uit een roodge lokale silex (steentijdzone I).

Een eerste werktuig dateert uit het mesolithicum en is te omschrijven als een ongelijkbenige rhombische trapeziumspits met rechts dorsale kernrand en linkse retouches (Fig. 1:4). Deze was vervaardigd uit een rode lokale grondstof. De spits had een lengte van 34,2 mm voor een breedte van 16 mm en ter hoogte van de steel was dit artefact 4,2 mm dik. Typologisch lijkt het werktuig afkomstig uit het laat-mesolithicum. Ook een schrabber uit eenzelfde grondstof dateert uit het mesolithicum.

Een neolithische pijlpunt is van het zogenaamde ‘denneboomtype’ (Fig. 1:2). Dit is één der oudste vormen van gesteelde pijlpunten die geleidelijk evolueerde richting de gevleugelde types. Twee gepolijste bijlfragmenten kunnen ook gedateerd worden in het neolithicum. Een eerste (Fig. 1:5) werd gevonden in een middeleeuwse gracht. Deze

is gemaakt uit een grijsbruine grondstof. De bijl toont een vrij smal en onsymmetrisch profiel (20,6 mm dik; 44,2 mm breed) met één bolle en één vrij vlakke zijde. Beide zij-kanten zijn vrij scherp. Het tweede fragment (Fig. 1:6) werd in een Romeinse waterput gevonden. Dit werd gemaakt uit lichtbruine geïmporteerde vuursteen en werd herbruikt als klopper, zodat slechts een beperkt deel van het oorspronkelijke gepolijste oppervlak bewaard bleef. Enkel de dikte kan met zekerheid worden meegegeven, er is namelijk een gepolijst boven en ondervlak bewaard (35,4 mm). De oorspronkelijke breedte kan slechts bij benadering worden bepaald (maximaal 59,1 mm) daar beide als slagvlak werden herbruikt en dus enkel kloppsporen vertonen. De zichtbare dwarsdoorsnede doet vermoeden dat zowel de boven als onderkant licht convex waren. Mogelijk waren ook beide zijkanten vrij afgerond, zodat een rondovale dwarsdoorsnede werd gevormd.

De vroegste vondsten situeren zich in het (laat-)mesolithicum. De meeste dateerbare werktuigen lijken echter uit het neolithicum te stammen. Daarnaast kan nog verwezen worden naar een resem afslagen en brokstukken. Ruimtelijk konden echter geen zichtbare clusters worden aangeduid, met uitzondering van één mesolithische concentratie waarin voorlopig 12 vondsten werden gedaan (een schrabber, een klingfragment en verschillende afslagen; de context dient echter nog uitgezeefd te worden). De andere silex (28 vondsten) tonen een situatie van sterk verspreide silex die in hoofdzaak geïsoleerd aangetroffen werd.

3. Aquafintracé Waarmaarde – Kerkhove (gem. Avelgem, West-Vlaanderen)

De site bevindt zich tussen de dorpskernen van Waarmaarde en Kerkhove, in het zuiden aansluitend bij de Rijtgracht en de alluviale vlakte van de Schelde, waar deze de grens vormt tussen Oost- en West-Vlaanderen. In 1986 publiceerde Prof. Ph. Crombé (Crombé, 1986: 3-39) een artikel over neolithische vondsten die werden aangetroffen op de Romeinse en Merovingische koutersite. Zijn bevinding was dat er op diezelfde kouter ook een Michelsbergsite gelokaliseerd kon worden, zonder dat daar tijdens de eerdere opgravingen veel sporen van geregistreerd werden. In het voorjaar van dit jaar dienden Aquafinwerkzaamheden voorafgegaan te worden door een archeologisch onderzoek. Dit werd uitgevoerd door middel van een sleuventracé van 800 meter lang en leverde – naast nieuwe vondsten uit de Romeinse periode – verschillende vondsten uit het neolithicum op. Aangezien enkel colluviale pakketten werden aangesneden, bevonden deze zich allen in een secundaire positie.

Tot de opvallendste vondsten kan een pijlpunt (Fig. 1:3) gerekend worden. Deze is van het bladvormige type en werd bifaciaal geretoucheerd met bijna dekkende retouches. Het artefact kenmerkt zich verder door een convexe basis en een vrij scherpe spits.

Dit type kan waarschijnlijk in het midden van het neolithicum gesitueerd worden. Een tweede artefact (Fig. 1:7) heeft alle kenmerken van een tranchetbijltje, maar lijkt erg klein ten opzichte van vergelijkbare voorbeelden. Dat het artefact bovendien gebroken is – enkel de bijlkop met snede is bewaard – maakt dit nog moeilijker interpreteerbaar. Het toont intense retouchering op de lange zijde rechts van de snede – op de andere lange zijde lijken de retouches eerder accidenteel – en ook de tranchetkop is geretoucheerd, zij het op een matige manier. Tot slot kan gewag worden gemaakt van een grote schrabber (Fig. 1:8). Deze is U-vormig en werd vervaardigd op afslag. Op het artefact zijn zowel dorsaal rechtse, distale en linkse retouches aangebracht. De ventraal linkse retouches kennen mogelijk een accidentele oorsprong. De dorsale zijde vertoont twee cortexresten (nabij het slagpunt en rechts). Opvallend is tenslotte de geelbruine patina met donkere, grijsbruine vlekken die het artefact bedekt. Enkel een breukvlak toont nog de oorspronkelijke lichtgrijze kleur. Deze kleine tranchetbijl en de U-vormige schrabber kunnen aan het neolithicum gelinkt worden.

Eén wandscherfje scherfje lijkt van (vroeg-)neolithische datum. De buitenzijde is vrij bleek bruingrijs tot grijs, terwijl de bakking een eerder witgrijze kleur heeft. Het is vrij broos en heeft een korrelige textuur. De verschraling bestaat zowel uit fragmentjes van schelpen als van visbot. Schelpenverschraling komt tijdens het neolithicum vrij regelmatig voor. Verschraling met het bot van vis is echter veel minder frequent. Zo kan voorlopig enkel verwezen worden naar een recente vondst in Bazel (in het noordoosten van Oost-Vlaanderen), waar – op een site die zich ook langs de Schelde (oeverwallen) bevond – vergelijkbaar, met schelpen en visgraten verschaald materiaal gevonden werd¹.

Wanneer de 44 aangetroffen silexvondsten en de ene scherf ruimtelijk benaderd werden, konden twee concentraties aangeduid worden. Hierbij dient opnieuw onderstreept te worden dat het omwille van de secundaire positie van het materiaal delicaat is om hieraan conclusies te hechten, ook bodemkundige factoren kunnen hier een rol gespeeld hebben. Toch lijkt hun aanwezigheid een aanwijzing dat zéker ter hoogte van beide concentraties tijdens het neolithicum activiteit te situeren was op de kouter. Ondermeer de aanwezigheid van een microkling zou kunnen wijzen op mesolithische activiteit. Toch is een these van Prof. Ph. Crombé hier niet onbelangrijk: hij hangt namelijk het idee aan dat enkele aangetroffen microwerktuigen eerder het gevolg zijn van de beperkte afmetingen van de lokale grondstoffen en/of dat dit een beperkt doorleven betreft van mesolithische tradities in het neolithische tijdvlak.

4. Betekenis

Vele archeologische projecten leveren – ondanks een zeker potentieel – vaak geen of slechts weinig vondsten, laat staan sporen, uit de prehistorie op. In de eerste plaats heeft dit te maken met de zichtbaarheid ervan. Zo zijn de prehistorische contexten vaak slechts matig zichtbaar of worden ze aanzien als natuurlijke verkleuringen. Ook het silexmateriaal wordt vaak over het hoofd gezien of versleten voor natuurlijk gevormde artefacten. Slechts zelden worden op opgravingen met de nadruk op andere perioden adequate methoden aangewend om prehistorische informatie te verzamelen. Zo zou er sneller moeten gegrepen worden naar technieken als gerichte boringen of het uitzetten van nauwkeurige rasters, activiteiten die echter enige expertise noodzaken.

In de hierboven vermelde projecten werden de correcte technieken niet of slechts nauwelijks toegepast. Toch betekent dit niet dat de beperkte vondsten informatie-arm zijn. Ze verschaffen namelijk nog steeds enige informatie betreffende de ruimtelijke verspreiding en de materiële cultuur. Toch is niet uit te sluiten dat meer specifieke onderzoeksmethoden in enkele van de voorbeelden meer nauwkeurige en meer uitgebreide resultaten had opgeleverd. Veel heeft echter te maken met herkenning en – nog meer – met tijdgebrek. Voor tijdrovende onderzoeksmethoden is namelijk zelden voldoende tijd voorzien tijdens de veldfase en de verwerking.

1 Mondelinge informative Prof. Dr. Philippe Crombé.

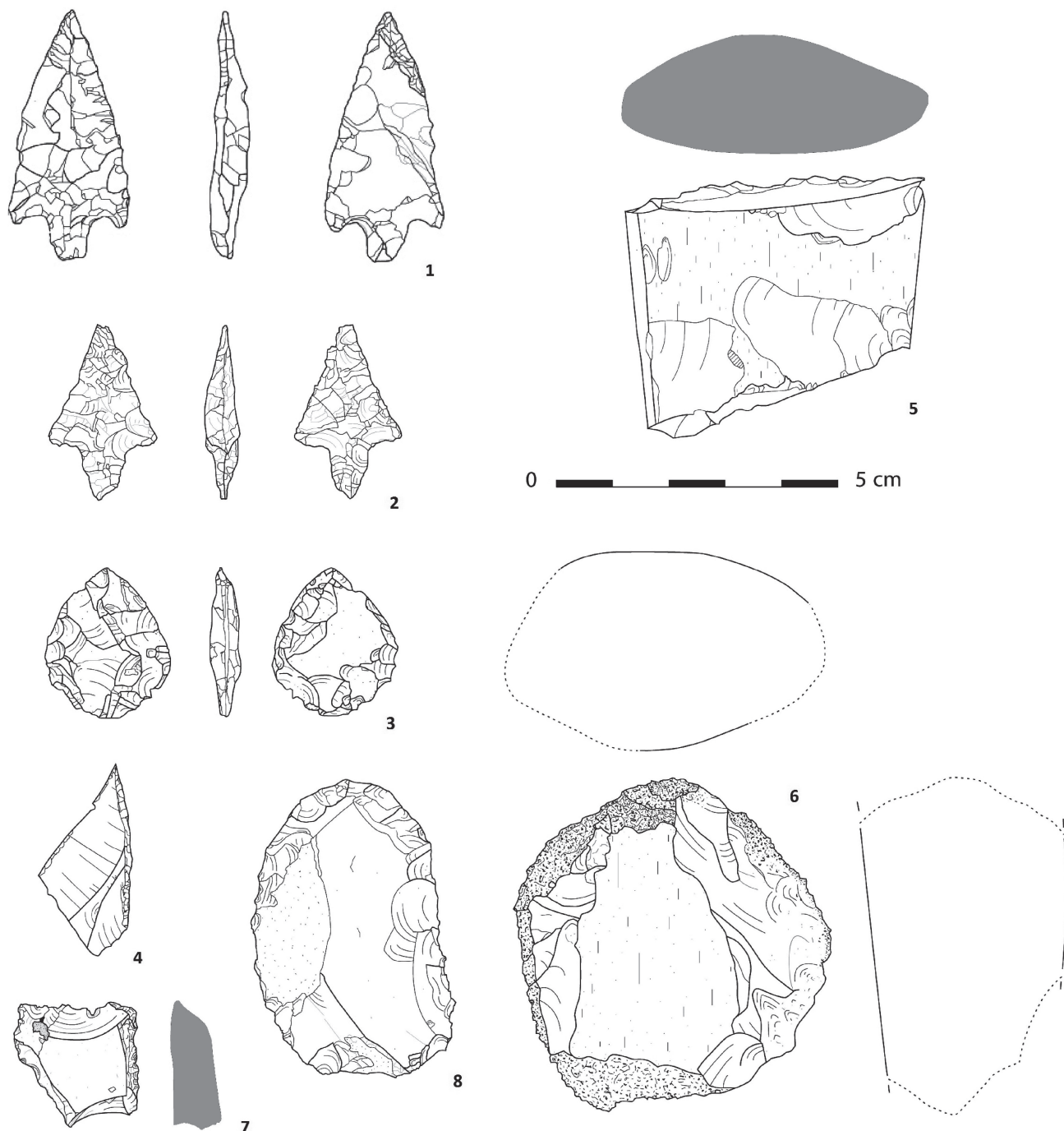

Fig. 1 - Een selectie van het vondsmateriaal uit Sombeke, Zele en Kerkhove.

Bibliografie

BRADT T., KELLNER T., MESTDAGH B., VAN HOVE S. & ACKE B., 2011. *Archeologisch onderzoek Aquafinracé Waasmunster-Sombeke-Elversele (prov. Oost-Vlaanderen) fase 1 en 2. Basisrapport – juli 2011*. Ingelmunster (onuitgegeven rapport).

CROMBÉ Ph., 1986. Een prehistorisch site te Kerkhove (Mesolithicum-Neolithicum). *West-vlaamse Archaeologica*, 2, afl., 1: 3-39.

CROMBÉ Ph. & VANMONTFORT B., 2007. The neolithisation of the Scheldt Basin in Western Belgium. *Proceedings- British Academy*, 144: 263-286.

DE MEIRELEIR M., 1989. De steentijd langsheen de Durme en de Schelde in het Waasland. De verzameling Van Raemdonck en De Meireleir. *VOBOV-info*, vol. 36 & 37.

MESTDAGH B. & ACKE B., 2012. *Archeologisch onderzoek Aquafinracé Waarmaarde-Kerkhove. Ingelmunster (prov. West-Vlaanderen)*. Rapport in voorbereiding.

PERDAEN Y., SERGANT J., MEYLEMANS E., STORME A., DEFORCE K., BASTIAENS J., ERWYNCK A., LANGOHR R., HANECA K., DURANG E. & CROMBÉ Ph., 2011, Noodonderzoek van een wetlandsite in Bazel-Sluis (Kruibeke, Oost-Vlaanderen): een nieuwe kijk op de neolithisatie van Vlaanderen. *Notae Praehistoricae*, 31: 31-45.

WYNS G., BRACKE M., MESTDAGH B. & ACKE B., 2012. *Archeologisch onderzoek Zele Kouterbosstraat (prov. Oost-Vlaanderen)*. Rapport in voorbereiding.

Bert MESTDAGH
Monument Vandekerckhove nv
Oostrozebekestraat, 54
BE - 8770 Ingelmunster
bert.mestdagh@monument.be